

DRAMATICKÁ VÝCHOVA A DĚJEPIS

Nejčastějším materiálem pro školní dramata bývá zcela přirozeně krásná literatura, zejména literatura pro děti. Stačí zalistovat například v nejnovějších skriptech Evy Machkové Improvizace s příběhem v angloamerickém dramatu (Divadelní fakulta AMU, Praha 1996), v nichž najdeme v příloze

komentovaný soupis dramát, na nichž pracují nebo pracovali studenti katedry výchovné dramatiky pražské DAMU: z devadesáti procent jsou to dramata zpracovávající pohádky, povídky, úryvky z románů atp.

Dnes vám nabízíme dva různé dramatické výchovné přístupy

k materiálu ryze dějepisnému. A opět – stejně jako v minulém čísle TD – zdůrazňujeme, že oba scénáře nepublikujeme proto, aby byly tupé a doslovně kopírovány, ale abychom tím tvořivým pedagogům usnadnili hledání jejich vlastních cest.

BRATŘI VÁCLAV A BOLESLAV

Scénář školního dramatu připravila
IVA DVOŘÁKOVÁ

ÚVOD

Tento projekt s využitím postupů a metod dramatické výchovy jsem se pokusila vybudovat proto, aby měli studenti možnost zamyslet se nad dobou raného feudalismu na našem území a alespoň na chvíli se zastavili nad motivy jednání jednotlivých osobností a aby si mohli více zkonkretizovat své vlastní představy o známé události našich dějin – o vraždě sv. Václava. Nabízím jim možnost podívat se na oba protagonisty tohoto příběhu jako na sourozence a rekonstruovat jim známou historickou událost. Jelikož není pro studenty vždy lehké pohybovat se v minulosti, nabízím jim na počátku zkoumání vztahu mezi bratry v současnosti.

Cílem pro učitele je zopakovat a prohloubit učivo a pracovat s pramenným materiálem a s literaturou. Vést žáky dále k tomu, aby si upřesnili pojmy: anál, kronika, legenda.

Plánovaný čas je 8 – 10 vyučovacích hodin. Při realizaci s 2. ročníkem studentů čtyřletého gymnázia (22 žáků ve věku 15–16 let) jsem dbala na to, aby každá hodina byla ukončena, tj. aby jednotlivé kroky nepřesahovaly z jedné hodiny do druhé. Na začátku další hodiny po dvou a více dnech prodlevy je nutno provést krátkou rekapitulaci (její forma záleží na momentální situaci a okamžiku, ve které právě jsme).

Literaturu je dobré zvolit tak, aby přinášela odlišné úhly pohledu na danou problematiku. U výběru tištěného pramenného materiálu rozhodovala i jeho dostupnost (proto v něm není zahrnuta např. Kristiánova legenda).

Pomůcky: balicí papír, fixy.

1. BRATŘI

Učitel napíše na tabuli slovo BRATŘI. Žáci kolem něj zapisují asociace, které je napadají na základě tohoto slova.

Dále pracují studenti ve dvojicích – stanou se bratry, na nichž se spolu dohodnou. Každá dvojice si určí věk bratrů (mohou volit bratry v dětství i v dospělosti) a připraví si krátký a výstižný výjev ze života bratrů, v němž se projeví jejich vzájemné vztahy. Situace jsou předváděny postupně tak, aby studenti viděli práci ostatních. Po rozhovoru nad předvedenými scénami si každá dvojice připraví opačný pól vztahů mezi bratry – čili jaké jiné vztahy mezi zvolenými bratry mohou být. Po předvedení druhého výjevu ze života pak studenti formulují, v čem se sourozenci shodnou dobře v dětství a v dospělosti a co může být předmětem sporu mezi nimi. Názory je možné také dokumentovat i příklady z vlastního života. Lze se rovněž bavit o tom, jak sporům předcházet a jde-li to vůbec.

Poznámka: Bylo by žádoucí, aby tato část práce proběhla v jednom bloku, ve spojené dvouhodinovce.

Je to téma, které studenty zajímá a mají potřebu o něm pak i dál mluvit.

Rozhovor nad vymodelovanými situacemi může trvat i déle, než jejich předvádění. Je také dobré podívat se na konci dvouhodinovky na asociace na tabuli, určitě se nějaké z nich objeví v situacích v konkrétní podobě.

Asociace je možné psát i na papír a ten pověsit na celou dobu práce v učebně.

Na provedení tohoto kroku je třeba počítat se dvěma vyučovacími hodinami, nejlépe spojenými ve dvouhodinovku.

2. ČECHY V RANÉM FEUDALISMU

Studenti pracují ve čtyř- až pětičlenných skupinách. Každá skupina obdrží charakteristiku raného feudalismu z knihy Naše dějiny v datech, kterou si přečte. Dle svého uvážení pak vybere jeden podstatný rys raného feudalismu a ten zpracuje formou živého obrazu. Pak si skupiny živé obrazy předvedou – postupně. Každý živý obraz zůstane ve štronzu po dobu, kdy ostatní budou mít potřebu se k němu vyjadřovat.

Poznámka: Je třeba, aby se studenti pokusili vyjádřit, co pro ně živé obrazy znamenají, co v nich vidí a jaký rys feudalismu znázorňují. Učitel musí počítat s tím, že bude třeba studentům pomoci vhodnými otázkami. Někdy je obraz nejasný, pak je možné nechat ho na chvíli ožít, rozhýbat.

**SCÉNÁŘ
ŠKOLNÍHO DRAMATU**

S výběrem podstatných znaků sledovaného si také nemusí hned vědět rady, je nutné dát jim dost času a přispět radou – neznamená to však volit za ně.

Neobjeví-li se v obrazech nějaký důležitý rys, může ho učitel doplnit hádankou pro žáky, živým obrazem apod.

Tento krok jsem zvolila proto, aby si studenti připomněli dobu raného feudalismu, neboť určité období určuje i vztahy mezi lidmi (např. nástupnictví prvorozeného syna). Obsahuje v sobě možnost návratu k dobové charakteristice, kdyby ho bylo třeba.

Na tento krok počítejme s jednou vyučovací hodinou.

3. VÁCLAV A BOLESLAV

Studenti budou pracovat ve dvou velkých skupinách. Každá dostane velký arch papíru s nakreslenou siluetou. Na jednom papíru bude napsáno Václav, na druhém Boleslav. Každá skupina se pokusí vytvořit charakteristiku své postavy – za pomoci literatury a pramenného materiálu. Údaje o postavě budou studenti vpisovat do siluety.

Poznámka: Charakteristika by měla být poměrně podrobná. Některé rysy chování mohou žáci usoudit z popisu jednání osob v pramenech a v literatuře, ale mohou využít i své fantazie. Učitel by měl sledovat, jak tvorba charakteristiky postupuje a udržet ji v mezích věrohodnosti.

Je možné, aby žáci ve sbírání informací k charakteristice pokračovali sami doma, v knihovně atd. a nově získané informace doplnili do svého archu na počátku další hodiny.

Plánovaný čas: 1 vyučovací hodina.

4. JEDEN DEN ZE ŽIVOTA...

Skupiny si vymění archy s hotovými charakteristikami. Žáci si přečtou charakteristiku vytvořenou druhou skupinou a arch si ponechají k ruce. Skupiny se domluví na 4 hodinách v průběhu jednoho dne (např. 4 hodiny ráno, poledne, 16 hodin 23 minut apod.). Každá skupina se rozdělí na 4 menší skupinky, které si mezi sebou rozdělí vybrané hodiny. Pak si každá malá skupinka připraví scénu ze života dané postavy v určité hodině. (Výhodnější by podle mého bylo pracovat ve dvou velkých skupinách, které výjevy z jednoho dne života postavy připravují postupně. Lépe se tak udrží kontinuita a obraz dne je věrohodnější. S 8 malými skupinami jsem pracovala především z časových důvodů a také proto, že studenti nemají s tímto stylem práce příliš zkušeností, a potřebovala jsem mít jistotu, že se budou aktivně podílet všichni.) Takže skupina, která původně vytvářela charakteristiku Václava, připraví 4 scény ze života Boleslava a naopak. Předvádění scén koordinuje a uvádí učitel: „Václav v ... hodin, Boleslav v ... hodin, Václav v ... hodin... atd.“

Mezi jednotlivými scénami by se nemělo mluvit, aby byla udržena kontinuita a studenti mohli sledovat, v čem se běžný den obou postav shoduje a v čem liší. Rozhovor o způsobu života Václava a Boleslava by měl začít až poté – budou-li ho studenti potřebovat.

Poznámka: Při přípravě scén ze života v jeden den je třeba, aby učitel opět uhlídal věrohodnost konání postav a případně vrátil studenty k charakteristice postavy či k literatuře a pramenům. Nebude-li to třeba, neměl by zbytečně studentům do práce vstupovat.

Z hlediska tahu celého projektu by bylo lepší, aby kroky 3 a 4 proběhly v jedné dvouhodinovce. Já jsem je realizovala ve dvou oddělených vyučovacích hodinách,

protože studenti projevili zájem o sbírání dalších informací doplňujících charakteristiky Václava a Boleslava.

Na počátku další hodiny bude třeba se k scénám ze života dospělých bratrů ještě vrátit.

Charakteristiky bratrů by bylo dobré umístit na viditelné místo.

5. POZVÁNÍ

K jednomu dnu ze života dospělých bratrů se lze vrátit v podobě živých obrazů, které zhušťují obsah jednotlivých výjevů z činnosti bratrů v běhu dne, ale i jinými způsoby. Např. může každý student ze svého těla vytvořit sochu jednoho z bratrů, která by vystihovala jeho charakter či způsob života a vycházela z odehraných scén v minulé hodině. Ostatní mohou každý říci jednu typickou větu postavy v předváděné pozici. Tato připomínka je nutná pro klíčové body celého projektu 6 a 7.

Víme, že Boleslav zval Václava do Boleslavi k vysvěcení nového kostela a ke křtu svého syna. Studenti společně sestaví pozvánku, kterou by mohl poslat Boleslav Václavovi, aby přijel do Boleslavi. Záleží jen na nich, co v pozvání zdůrazní a jak ho zformulují, píší ho však z Boleslavovy pozice.

Poznámka: Čas na formulaci pozvánky je dobré omezit (3 min).

6. VÁCLAV

V této fázi učitel vstoupí do role Václava, který obdržel pozvání a rozhoduje se, zda do Boleslavi jet. Studenti se promění ve skupinu Václavových přátel. Učitel v roli se chová tak, aby studenti mohli klást argumenty pro cestu a proti ní.

Poznámka: Situace Václavova váhání před cestou je velmi náročná na učitele v roli. Je třeba být dobře připraven a věrohodně argumentovat ve prospěch cesty do Boleslavi. (V případě, že argumentace studentů proti cestě bude přesvědčivá, může učitel pro tuto chvíli v roli Václava od cesty upustit. Pak je třeba využít vyprávění, které situaci překlene, a vzít výsledek improvizace do hry. Např. „Václav se rozhodl, že do Boleslavi nepojede. Když ale začal psát odmítavý dopis bratrovi... Nakonec přece odjel.“ Tento okamžik velmi záleží na pohotovosti učitele a jeho schopnosti improvizovat. Jelikož jde o rekonstrukci známé události, nemusí k této situaci vůbec dojít.)

7. BOLESLAV

Učitel vstoupí do role Boleslava v okamžiku, kdy jde na smlouvané místo a může ještě své rozhodnutí změnit. Studenti si stoupnou do dvou řad proti sobě a vytvoří tak úzkou uličku, kterou pomalu prochází Boleslav. Studenti přijmou roli Boleslavova vnitřního hlasu. U každého z nich se Boleslav na chvíli zastaví, aby každý mohl zformulovat a říci nahlas, nač Boleslav v tuto chvíli myslí. Situace končí tím, že Boleslav vezme za kliku dveří dvora.

Poznámka: Situace s Boleslavem jdoucím do Hněvsova dvora je pro studenty náročná. Potřebují chvíli času, aby mohli roli Boleslavova vnitřního hlasu přijmout. Chvilé čekání v uličce na to, kdy Boleslav udělá první krok, je také důležitá pro vytvoření potřebného napětí.

Kroky 5, 6 a 7 se vejdou do jedné vyučovacích hodiny. Jsou sice z hlediska času krátké, ale projekt směřuje právě k nim. Bez charakteristik postav a konkrétních představ o životě Václava a Boleslava by nebylo možné je realizovat.

8. VIDĚNO OČIMA SOUČASNÍKŮ VÁCLAVA A BOLESLAVA

Studenti se rozdělí do čtveřic. Každá čtveřice vytvoří obraz vraždy sv. Václava tak, jak by jej mohl namalovat dobový malíř, který slyšel o události vyprávět. Dobré je časové omezení – obrazy by měly vzniknout v krátkém čase. Půjde o živý obraz ze členů skupiny. Je efektní vytvořit všechny obrazy najednou, ale rozmístěné tak, aby se studenti viděli navzájem. Je-li v obraze někdo otočen zády, na zemi apod., může jeho místo na chvíli zaujmout učitel, aby si student mohl celý obraz dobře prohlédnout.

Poznámka: Zde je možné se zastavit u toho, v čem se vytvořené obrazy shodují a v čem liší a proč asi.

9. KRONIKÁŘI A LEGENDISTÉ

Studenti se rozdělí na skupiny po 2 – 3. Každá skupina dostane kruce charakteristiku análů, legendy a kroniky a zpracuje zavraždění sv. Václava tímto trojím způsobem. Vzhledem k obvyklému rozsahu legendy, je možné vypracovat v tomto případě jen osnovu.

Poznámka: Práci lze také zorganizovat tak, že dvě menší skupiny zpracují událost formou análů, další dvě vypracují kroniku a další dvě legendu. Pak se skupiny spojí ve dvě velké (v každé bude jedno zpracování análů, jedno kroniky a jedno legendy) a hledají shody a rozdíly jednotlivých útvarů.

Zajímavé je také zpracovat zavraždění sv. Václava dvojím způsobem – z úhlu pohledu zastánců Václava a z úhlu pohledu straniců Boleslavovi.

Tato činnost je uzavřením práce na tématu. Zpracování toho, co studenti již věděli, a toho, o čem své znalosti prohloubili, sleduje cíle výukové. Je třeba reflektovat také to, co společně v posledních hodinách prožili. Zda opravdu objevili nový úhel pohledu na známé události a co je zajímalo nejvíce.

Časová dotace: 1 vyučovací hodina.

I zde by bylo dobré, aby kroky 8 a 9 proběhly v jedné dvouhodinovce.

NĚKOLIK POZNÁMEK K PRÁCI S DRAMATICKÝMI STRUKTURAMI V HODINÁCH DĚJEPISU NA STŘEDNÍ ŠKOLE

Dramatické struktury (či školní nebo též strukturovaná dramata) jsou nejsložitějšími formami dramatické práce. Jde o projekty, u nichž musíme plánovat větší počet vyučovacích hodin. Práce přesahuje z jedné hodiny do druhé, přitom by ale celá struktura měla mít zřetelný tah k jejímu závěru. Studenti v nich často vstupují do rolí, rychle střídají polohy mezi pozorovateli, kolektivními postavami, hraním v roli a hodnotiteli všeho, co prožívají (ať už v roli, či mimo ni). Pedagog rovněž neustále osciluje mezi pozorovatelem dění, vypravěčem, postavou v roli a pedagogem samým – neustále musí přijímat nové informace od studentů a musí je průběžně brát do hry. Nepřetržitě vlastně improvizuje. Musí udržet zájem studentů, umožnit jim ubírat se směry, které je zajímají, a přitom celou strukturu dovést k cíli, jež si stanovil předem. Taková práce je náročná pro obě strany. Pustit se do ní může takový učitel, který je všestranně vybaven. Nestačí dokonale rozumět vlastnímu předmětu zájmu – historii a chápat ho, je třeba dokonale ovládat také techniky strukturování dramatické práce a velmi pohotově reagovat na studenty. A už vůbec puto činnost nelze provozovat bez schopnosti

pracovat se studenty jako s rovnocennými partnery ve hře, kteří jsou mnohdy daleko „chytřejší“ než my sami. Práce s rozsáhlými dramatickými strukturami se hodí především k opakování a prohlubování probrané látky. Neznamena to, že si studenti nemohou osvojit nové informace, to samozřejmě ano. Aby však mohli v rolích jednat, musí již základní vědomosti mít. Základním stavebním kamenem je tedy určitá úroveň znalostí a představ o sledovaném historickém období. Pak lze obzor studentů rozšiřovat či prohlubovat.

Dramatickou strukturu pro potřebu vyučování dějepisu můžeme rozvíjet dvojím směrem. Buď můžeme jednu věc zkoumat z různých úhlů pohledu (např. pozice Jiřího z Poděbrad zorným úhlem českého a uherského státu), anebo postupovat „po příběhu“, sledovat jeden děj. Obě možnosti lze kombinovat. Vždy je třeba myslet na to, aby studenti cítili, jak se jim mozaika činností skládá v jeden obrázek anebo jak postupují po cestě děje k cíli.

Ve vyšších ročnících můžeme pracovat i s tím, co by se stalo, kdyby... Jak by se stát vyvíjel, kdyby tato bitva dopadla jinak?... Co by muselo být jinak, aby se to či ono stalo či nestalo?... Mohl by se změnit názor panovníka, kdyby včas dostal ty či ony informace nebo kdyby se jiné informace naopak k němu nedostaly?... Bylo toto jednání v daném okamžiku opravdu chybné?... V čem se liší náš a tehdejší úhel pohledu?

Myslím, že takovéto otázky jsou pro studenty, kteří si hledají svou vlastní životní cestu na místě. Že jim umožňují právě to, čemu se říká dějinné poučení.

Při přípravě dramatické struktury si musí učitel přesně pro sebe zformulovat, jakého cíle chce dosáhnout a také najít to, co se stane cílem pro žáky, co je na práci bude zajímat a bavit a čím chce učitel udržet jejich zájem.

Někdy je práce v daleké či blízké historii pro studenty složitá a je dobré se odrazit od současnosti. Připomenout si problém, kterým se chceme zabývat, v době dnešní, a teprve poté ho přenést do minulosti. Nemusí to být ale pravidlem.

Jednotlivé činnosti je třeba přesně naplánovat, ale nechat si i „manévrovací“ možnosti. Čili vědět, jak jinak by se dala tatáž věc udělat. Stává se totiž, že dramatická konvence (technika), která se učitelům zdá velmi příhodná, se nesetká se zájmem studentů a je třeba ji rychle změnit. Rovněž je nutné vědět o dalších možnostech a úhlech pohledu na zkoumaný problém. Studenty může začít zajímat jiná postava, děj před a nebo po události anebo děje paralelní. Jsou chvíle, kdy nelze říci: „To teď není náš problém, vraťme se.“ Pokud studenty něco opravdu zajímá tak, že sami chtějí jít dál a hloub, měli bychom toho využít (i když pak cesta k našemu výukovému cíli bude delší či složitější). Aby byl učitel na takovou práci připraven, musí ovládat co nejširší rámec, do něhož je dramatická struktura zasazena.

Je dobré si plánovanou strukturu rozdělit tak, aby každá vyučovací hodina byla svým způsobem ukončena. Nelze přerušit improvizaci jen proto, že zvoní. Osvědčilo se mi plánovat tak, že v jedné hodině lze stihnout jednu složitější akci.

Někdy vlastní příprava a promýšlení trvá déle, než akce sama. Je nutné s tím počítat. Studenti by neměli mít pocit, že je někam posouváme nebo manipulujeme. Měli by cítit, že sami ovlivňují běh struktury, a tudíž by měli mít i dostatek času, pokud jej potřebují. Záleží také na zvoleném způsobu práce.

Výběr dramatických konvencí (technik) záleží na našem cíli. Nejde o to, aby práce byla efektní a pouze zajímavá. Je třeba najít ten nejvhodnější způsob, který

studentům pomůže problém zkoumat. Dále záleží na složení skupiny a úrovni zvládnutí dramatických dovedností. Pokud studenti nemají větší zkušenosti s jednáním v rolích, nemůžeme počítat s tím, že zvládnou rychle přestupovat z jedné role do druhé. Pokud studenti pracují na nějakém náročném problému, je dobré zařadit také činnosti oddychové, relaxační. Nebát se podívat s nimi na událost třeba zrychleně nebo pohledem trpaslíka či jakkoliv jinak jen proto, aby se dostavil úlevný smích, který by je oddělil od velkého vnitřního zážitku. Studenty také velmi baví, když klíčové body struktury jsou zkoumány vždy za pomoci jiné konvence (techniky). Možností je mnoho. Není třeba se držet přesně popisů konvencí, jak je známe z anglické literatury (Jonathan Neelands, Tony Goode...). Můžeme si je přetvořit dle našich potřeb – ale vždy s ohledem na to, kam svoji práci směřujeme.

Celá struktura musí být připravena tak, aby nás při práci ve skupinách nepřekvapilo, že každou hodinu bude někdo chybět anebo se po nemoci někdo do třídy vrátí. Vyplatí se různými způsoby rekapitulovat (ovšem co možná stručně), kudy a jak jsme se ubírali v minulých hodinách. Někdy potřebujeme pracovat ve stejných skupinách několik hodin, musíme vědět předem, že se málokdy podaří, aby skupiny skutečně stejné složení měly. Známe-li studenty dobře, můžeme si ohlídat, aby každá skupina měla alespoň dva studenty, kteří nechybí často. Nemusíme se pak zdržovat dlouhým vysvětlováním, k čemu skupina minule došla a jak to udělala.

Vyplatí se mít třídu prostorově uspořádanou tak, aby nutné přesuny byly co nejjednodušší a nejtišší. Sama učím v běžné třídě, ale v zadní části máme asi tak třetinu volného prostoru bez lavic a židlí. To plně dostačuje. K tomu, aby studenti více cítili směr práce, se hodí nechávat ve střídě její „stopy“. Snažím se, aby po každé hodině zbylo něco, co lze ve třídě pověsit jako vzpomínku. Mohou to být práce studentů, obrázky, fotografie, ale i text, s nímž se pracuje, nebo i zadání úkolu. Rekapitulace na začátcích hodin je pak rychlejší a plynulejší.

Někdy pracuji s tím, že si studenti podklady pro další práci připravují i doma. To je ale práce musí skutečně zajímat.

Naplnění dramatické struktury je s každou skupinou studentů jiné. Opakování struktury nám pomáhá objevit nové a lepší cesty k cíli. Často mne pak až při realizaci napadne vhodnější konvence (technika) a tu pak využiji u jiné skupiny. Struktura sama se mnohdy ještě dlouho

proměňuje a to je dobře. Pak totiž práce baví i nás, učitele. Nikdy ale nepracuji se studenty dvakrát na téže struktuře. Je ale možné zpracovat jedno téma do několika různých struktur, z nichž každá sleduje jiné cíle.

Práce tohoto typu je náročná pro studenty i učitele a myslím si, že by měla sloužit spíš jako vzácné koření. S jednou skupinou bych zařadila asi 2 – 4 složitější dramatické struktury ročně. Studenti by se na tuto práci měli těšit.

Závěrem těchto poznámek k práci chci jen ještě zopakovat, že skutečně nejde o co nejvyšší úroveň hry studentů v roli, ale o to, aby si studenti zopakovali a prohloubili dějepisnou látku. Měli bychom jim tímto pomoci pochopit, jak a proč lidé v určitých úsecích historického vývoje jednali či mohli (anebo nemohli) jednat a že i důležité historické osobnosti byly lidmi se svými radostmi a starostmi, silnými a slabými chvílemi.

IVA DVOŘÁKOVÁ

PRAMENY:

Kosmova Kronika česká, Svoboda, Praha 1972, str. 34 – 38.

Kronika tak řečeného Dalimila, Svoboda, Praha 1977, str. 50 – 61.

Staroslověnská legenda o sv. Václavu – části otištěné v publikacích: Jaromír Plch: Antologie ze starší české literatury, SPN, Praha 1987, str. 29–32.

Miloslav Šváb: Antologie ze starší české literatury, SPN, Praha 1964, str. 19 – 24.

(Pozn.: Všechny použité prameny jsou přeložené do novočeštiny)

LITERATURA:

kol., *Dějiny zemí Koruny české 1*, Paseka, Praha 1992, str. 33 – 39.

Koudelková J., *Naše dějiny v datech*, Albatros, Praha 1989.

Kalista Z., *Stručné dějiny československé*, Vyšehrad, Praha 1992, str. 27 – 33.

Hora P., *Toulky českou minulostí 1*, Práce, Praha 1985, str. 170 – 178.

Palacký F., *Dějiny národu českého v Čechách a na Moravě*, str. 50–61.

